

Lavinia élni akar

■ BOTHO STRAUSS SHAKESPEARE-ÁTIRATA PÁRIZSBAN ■

I dőszakos hangár-színházban vagyunk, a fölújítás alatt lévő Théâtre de l'Odéon világ-ősbemutatóján, ahol az ácsolt emelvényen ülő nézőket és az enyhén emelt játékszint csak egy betonjárda választja el: fenn, a tornatermi esztrádon egy Tatlin-konstrukcióra is húzó vörhenyes-barna „római” „Colosseum”, netán jelképesíteni is, ha majd körkörös el-elfordul, hogy Glóbusz is (úgy is mint Globe Színház), az olasz képzőművész, Lucio Fanti javaslata várakozik. S egyszerre hátul, a kongó mélyben fotósok („paparazzók”) vakuvillogatására dörgön fölcattan a hatalmas fémajtó, s az utcáról (udvarról) elegánsan kiöltözött, jócskán kaptos hajnali mondén társaság tódul be, mintha csak egy perpetuált *dolce vitára*; kutató szem láthatja, hogy az idomokat kiemelő ezüst-kisestélyis rátarti szépasszonynak keze hátrakötve, s a mellette lévő két ifjút is durván, fogolyként lökdösik a többiek. S egy pillanat alatt megbolydul az egész szín: biztonsági örök ügyködnek izgatottan, szaladgáló reklámügynökök, prospektusokat szórva, hangosbeszélőn rikoltozzák: luxuslakások vásárolhatók a Terra Securán, a Békés Város, a jólét, a közbiztonság, a százszázalékos védettség szigetén, hol nincs erőszak, lopás, rablás, túszszedés, nincs koldus, nyomorék, fertőző beteg, marginális vagy torz elem, sem kívülről fenyegető, sem benső *barbárság*; majd őket is túlharsogva egy lepedős-tógás, idegesen hebegő, rossz arcú férfiú, afféle latin Arturo Ui harsogva frecegi az álló mikrofonba az új császári címre pályázó kortesbeszédét.

Az ókori Rómában vagyunk, a hanyatló, barbároktól fenyegetett IV–V. század fordulóján, ha „császár” és „Colosseum”; a maiban is, ha a viseletek alapja inkább jelenkori, s oldalt, a fal mentén, asztalokon, öltözői ruhaakasztók alatt a mi hétköznapi tárgyaink, szemetünk és „civilizációs” emblémáink: televíziós készülék, jég szekrény, sörösdózni, kólásüveg; míg az emelt tér sarkában egy mai riadt kisfiú, mint a Hitchcock-filmek koraérett, szemüveges kis tanúja, akárha képernyőn igézetten és rémülten kukkolná a világ romlottóságát.

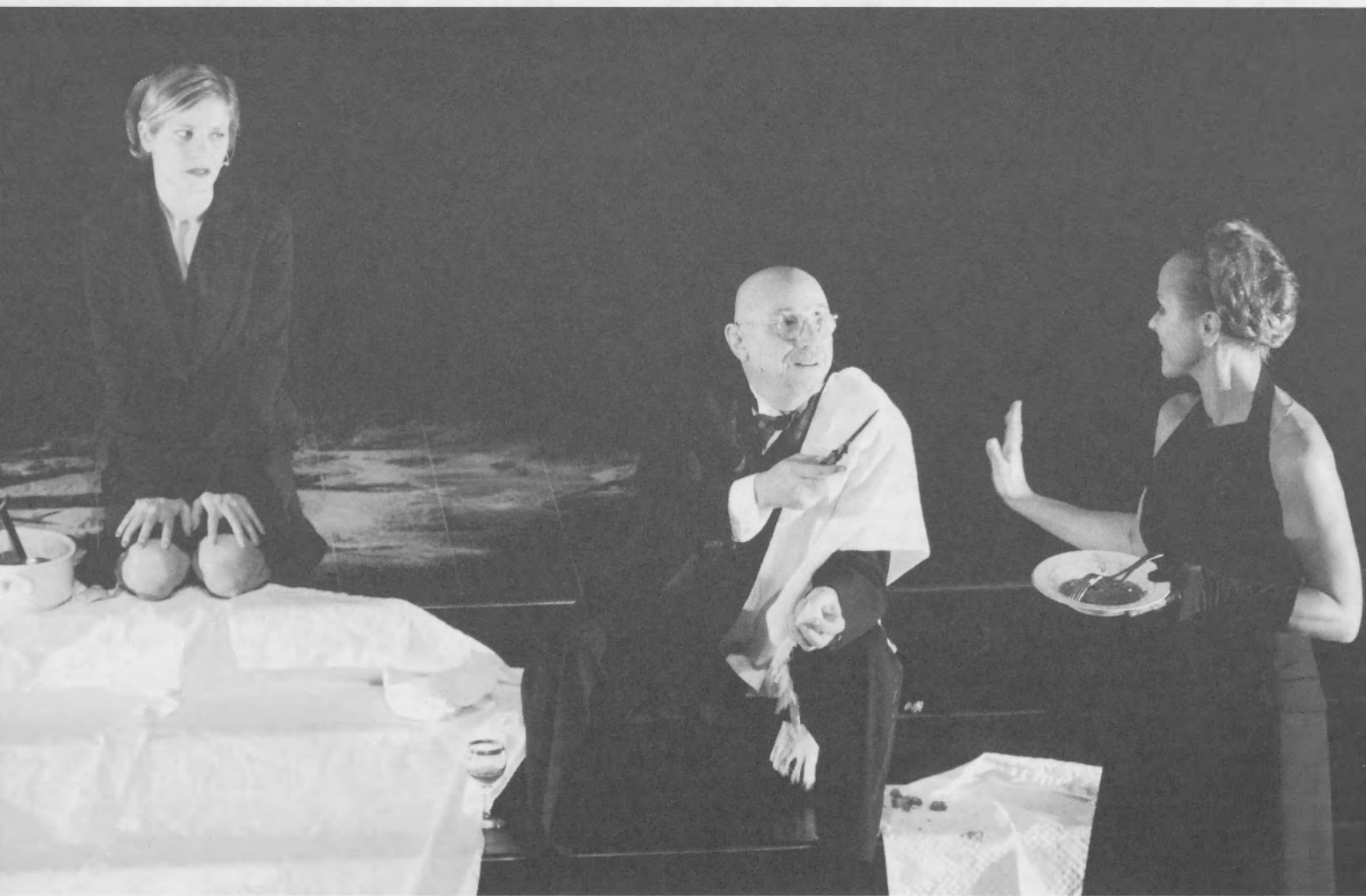
Címlapnak is biztosabb tájékoztatásával s legfőbb referenciaként az alapmű, a „nyersanyag” Shakespeare műve, a *Titus Andronicus*, az a fikatív római közegbe helyezett vérgőzös bosszúdráma, az írónak olykor még a szerzőségét illetően is vitatott korai, netán első munkája, kísérlete, tanonc-elszámolása, talán még csak átirat, társszerzős bedolgozás, melynek dátumát (1589? 1591? 1594?) is szívesen vitatja a filológia.

Úgy tartják, kezdő írta, tanulékony, ki egy hamar romló divatot kapott el, a Kyd-féle *Spanyol tragédiáé*t, igyekezve maximálisan teljesíteni, szinte *ad absurdum* hajtvva az ő húsdaráló és vértől csepögő *grand guignol*ját, három tucat erőszakos halállal (melynek harmada elvileg nyílt színi); s van is benne minden, mi csak jó a kihívó és törlesztő bosszúszomjnak, érvelt és teljességgel öncélú elvetemült gonoszságnak, árulásnak, démoni rászedésnek: csonkítás, nyelvkivágás, megbecstelenítés, elevenen földbe ásás, terített asztalhoz kannibalizmus. S mondják, kezdőre vallana az olvasmányélmények fitogtatása: mi vétetik át a senecai tragédiából (a *Thyestes*ből főként), mi jön az ovidiusi *Metamorphoses*ből, a Philomela-regéből? – noha a pragmatikus shakespeare-i műveltség-igény talán nem is oly lebecsülendő; a „könyvtárnak”, az „írás-

nak”, az „olvasásnak” itt generáló témáját holmi intertextuális okoskodással és borgei spekulációval érdemében növelné némely modernista társítás és kifuttatás; mások meg egyszerűbben méltányolhatnák a szerzőben a költőt (ki mellesleg a rokon érzületű *Rape of Lucretiának* formálisan is poétája), elcsodálkozva, hogyan száll föl a brutalitásból némely tiráda lírai ereje. S a *Titus Andronicus* már csak azért sem talmi fércmű, mert szálai rendre máshová is vezetnek, foltjai utóbb új és nemesebb konfigurációkba illeszkednek. Így előremutató „áttűnés”, megfelelés, visszatérve: Lear családi indulatossága, önfejűsége és örült bolyongása; a szintén „bosszúdráma” *Hamlet* hőséneke színelte „bolondériája”, példabezédes szeszélye, talányos okoskodása; Hekaté-aurával Tamora,

Dörte Lysewski (Lavinia) és Gérard Desarthe (Titus)

Marina Fois (Monica), Gérard Desarthe és Christine Boisson (Tamora)

Ruth Walz felvételei

gót királynő vérgőzös nőstényvággyal Lady Macbeth; Lavinia Cordelia és Ophelia áldozatiságával; Aaron, a mór (a néger) gaz, a Saturnus jegyében születettek setét melankóliájával, a „humorális” allegóriák első megtestesítőjeként, cinikus elő-Jago, de kiszolgáltatott lázongásában, amúgy Szabó Lőrinc-esen, elő-Caliban, máig szociális és antropológiai elő-riadalom; s elvégre a híresebb, fontosabb „római darabok” nyitánya is a *Titus Andronicus*; fordul Fortuna kereke, öröklési belviszály, coriolanusi sértett kivonulás, ennen pátria ellen forduló indulat; s ráadásul, nehéz a verbális áthallástól szabadulni, a furán oly eltérő kontextusban nem szinte szó szerint úgy hallani a város körüli erdőben a párosító elzuhánásból ébresztő „csaholást és kürtszót”, mint, meglepetésre, a *Szentivánéji álomban*...

Nos, a *Titus Andronicus*, ez az állítólagos „fércmű” ezért készlet évtizedeként egyszer, hol itt, hol ott, némi revideálásra, *revivalra*, a mi életünkben először, felül azóta sem múlva, Peter Brook 1956–57-es, némileg artaud-i újraolvasatában, igaz, ajándékként, Laurence Olivier és Vivien Leigh közreműködésével. Ilyesféle szándék is vezethette a megőrzéssel és a (jelenre is) érvényesítéssel a napjainkban a határokon túl is alighanem legismertebb német drámaíró, a fiatalos jelleggel is immár hatvanas éveit taposó Botho Strausst, a berlini Schaubühne dramaturgiát, majd házi-szerzőjét, kit honában a sajtó, akkor még a politikai „korrektség” kitüntetésével, szívesen játszott ki az osztrák pályatárssal, Peter Handkéval szemben, hogy ő, B. S. tizenhét képbe összerántva az öt felvonást, adaptálja, át- és újrírja németül *Schändung* („megbecstelenítés”, „károsítás” stb.), francia ősbemutató változatban *Viol* („erőszakítétel”) címen a shakespeare-i drámát. Az eredmény nem egyszerű dramaturgiai beavatkozás, „kiigazítás” (cselekmény tömörítése, némely mozzanat, például T. A. öncsonkításának el-

hagyása), nyelvi egyszerűsítés, akasztófahumor, ellenpontok átrendezése, de bizonyos történelmi rétegezés figyelembevételével erősen modernizáló közelítés is a mi jelenkorunkhoz. Ezért vezet be például egy mai szereplőt, Monicát, a színre delegált rendezőnőt, aki a kitépelt nyelvű Lavinianak árnya, kísérője, szóval is „tolmácsa”, maradék testi (lelki?) vágyainak serkentője-dublőze. Van azután, Monica révén is, színház a színházban, jelenben kettőző-komentáló betét, ahogy itt mondják (de talán már újmagyarul is), *making of*: színészek beszélgetése (próba közben, tévés kerekasztal-műsorban, a bemutató „előtt” vagy „után”), ahol mind-egyikük mondhatja, milyennek látja szerepét, a figurát, legérdekesebben Aaron, a „mór”, ha lázongó szabadgondolkodóként, „cinikus” (s emígy lényegre tapintó) „filozófusként”. S ez a „metanyelvezet” is sulykolja a mára érvényesíthető politikait és szociológiáit, a „kritikát”, hogy a benső „barbárság” semmivel nem vonzóbb a kívülről fenyegetőnél; mintha újságban olvasnánk, hogy a mi, úgynevezett „hétköznapi barbárságunkban” is nő a világ-káosz, járványként terjed a kór; szinte közhelyesen, ha csepült hordozója a tévésített fiktív trivialitás, „reality show”-ba csomagolt hazugság; T. A. erősebben, jobban: „szükség nélkül cselekszünk, s váratlanul így sompolyog be minden rosszból a legádázabb”.

Egy másik módosítás azután elevebbre vágó. Botho Straussnál ugyanis nem csupán a címben nem főhős Titus Andronicus, a sértett, idejéből kivénhedt hadfi-kövület; az ő története mindvégig a megbecstelenített, csonkított Laviniaé. Chiront, az egyik gaztevőt miatta gyötíri a bűntudat; s az ő fordulata, macakskodása a mai közönséget is horzsoló skandalum: a nyomorúságos lányt „gyötíri a vágy”, „élni akar”, „kínját csak az élvezet, a mégis megismert gyönyör törli el”; boldogsága, irgalma és bosszúja, ha groteszk, gyilkos nászban merénylőjével hálhatja el.

Rothadó császárság a szemétdombon? – lehetne a persze jóval otrombább Dürrenmatté is. Az állítólagos civilizációt leplező elszabadult barbárság, egyetemes háborús állapot és mézslálás? – ez viszont a kopogósan politizáló és kissé fafejű Edward Bondé, ilyen-amolyan *Amerikai psychóé*. Lavinia históriája s egy azt kettőző jelenet (egy *mai* nőt, a „megfigyeltet”, talán éppen „Monicát”, mert ezt is ő adja, hogyan vallat egy „nyomozó” kompromittáló fotóival, melyek az ő „elrablását”, megerőszakolását mutatják egy bevásárlóközpont utcájáról) leginkább Harold Pinter (avagy távolról Kleist) döbbenetét idézi: szüzeink, asszonyaink a fronton, a civilizált *Urbs*ban, a mi metropolisainkban, este avagy fényes nappal...

Botho Strausshoz indulása óta nagyon kegyes volt a sors: az utolsó fél évszázad nyugatnémet színházának nemzetközi rangra került évtizede, három *lustruma* egybeesett az ő föltutásával; Peter Stein rendezte a berlini Schaubühnében, nekünk „szentünk”, Patrice Chéreau Párizsban, Luc Bondy ott is, most itt, a Théâtre de l’Odéon átmeneti hangárjában. Ő, Bondy, a svájci születésű, kettős, német–francia nyelvű nyájas és játékos kedélyű örökifjú hatvanas, ki minden alkalommal szívesen hivatkozik a Monarchiából elszármazott őseire, a közép-európai kulturális hagyományra. A magyar közönség, még 1994-ből, egy francia nyelvű Ibsen-előadására, a *John Gabriel Borkman*ra emlékezhet, remélhetőleg nem csupán a jeles filmszínész, Michel Piccoli kissé gátlástalan túltengése és öncélú virtuózkodása okán. De Bondy munkája akkor is derekas volt, vajszíve engedett a „luxushakni” sztárjának, mert különben ő Ibsennel, Schnitzlerrel, Handkéval, az „elegáns” Bothóval mindig elemében van. Ha nem volnának az igen meggyőző operai kitérői (régebben egy *Poppea megkoronázása*, a minap, lenyűgözőn, a britteni *A csavar fordul egyet*), már-már mondanók, ez a köztes, mérsékelt műnem az ő területe; nem hinnők, hogy Aiszkhülosz, Calderón vagy Claudel után ácsingózna, hajlamos inkább a középszert, a félbulvárt (Sacha Guitry, Yasmina Reza) „megemelni”. Ismérve s ezzel érdeme: szerelmeset eklekti-

kája, tapintata, figyelme. Semmi teóriaigazolás, skatulyázás, politikai erőszakoskodás, kizárólagos márka és védjegy (ezért tudja nagyon szidni berlini pályatársát, a nálunk is elhíresült Frank Castorfot), a napjainkban terjengő *trash*-divatból is inkább kevesebb, mint több. Inkább visszafogni, mint lapáttal rátenni, vérből és durvaságból is valamivel kevesebbet fröccsenteni, teregetni, jó análisan odakenni, mint akár amennyit a szerzői utasítás, didaskália előír. Természetes velejárója, előzménye és következménye, hogy Luc Bondy nagy színészbarát és -vezető, figyelő, tanulékony, alig észlelhetően babáskodó rendező. Aligha távoli igény, csak illem és helyi hála ezért legalább néhány színészt most megemlíteni. A franciák közt ritka férfias jelenséget, Gérard Desarthe-ot, ki Strehlernél, Chéreau-nál, Planchonnál már volt Matamore, Hamlet, Homburg hercege, Don Juan és Peer Gynt, s ki most egyszerre elvakult hadfi, rideg patrióta, kényszerképzetes rendcsináló, kötényes tányérmosogató, okulárés pedagógus: fölváltva, egyszerre mind, közös nevezőre csak a talányos és kikezdetetlen jelenlétben hozhatón. Christine Boissont (hajdan Jancsó *Hajnálában* játszott, meg Antonioni filmjében), ki dögös megbántottság, tigris-anya, kihívó bujaság: királynő, Tamora, a gót; s legalább még a hibátlan franciaságú német vendégszínésznőt, Dörte Lyssewskit, mert az ő szigorúbb iskolából hozott fegyelme és enyhe fizikai „idegensége” emeli jellé is az alakváltozások Laviniaját: előítéletes úrilányból lesz csimpaszkodó ara, vérhabos mártírból kispolgári háziasszony, ki ezüst protézises kézzel szorgoskodik, terít asztalt, öntöz cserepes virágot, legyen végül feminista „domina”, fekete halálangyal.

Kóda? Nincs. Vagy csak egy mondatnyi, nem tudjuk megállni, mert közben Párizsban az mocorgott bennünk, mintha már látnánk Pesten a Katonában a *Schändung/Viol* magyar bemutatóját: Lukáts, Máté, Fekete, Fullajtár, Ónodi, Bodnár, csak egy m. v. Aaron kéne; Aschernak és Bondynak elvégre, nekünk, szerintünk, számos a közös adottsága.

Szavazzon

február 7-től

a www.sugocsiga.hu site-on

a 2005. év

legnépszerűbb színészére!

www.sugocsiga.hu

SÚGÓ

CSIGA

DÍJ 2006

Alföldi Róbert, Sűgő Csiga Pályoly - Örökös Titk

PESTI 531

SÚGÓ

SWAYER
MILLER
GROUP

www.bertoni.it